

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-83.1-16>

УДК 378.141.5

Кальнік О.П.

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ У ВИКЛАДАННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті аналізуються особливості дисциплін гуманітарного циклу з позицій аксіологічного підходу. Наголошується на необхідності виявлення та оцінювання ціннісних орієнтацій студентів. Розглядаються переваги і недоліки різних методів контролю як інструменту виявлення та оцінювання ціннісних орієнтацій студентів. Детально аналізуються переваги і недоліки застосування тестів у викладанні гуманітарних дисциплін, у тому числі тестів з використанням комп'ютерів. Автор приходить до висновку, що тестування має бути не основою, а лише одним із методів контролю навчальних досягнень з гуманітарних дисциплін. Разом з тестами мають використовуватися інші форми і методи, які, забезпечуючи виявлення та оцінювання ціннісних орієнтацій студентів, сприяють активізації їх пізнавальної і творчої діяльності, інтелектуальному розвитку.

Ключові слова: аксіологія, гуманітарні дисципліни, методи навчання, контроль навчальних досягнень, тестування.

Kalnik Oleksandr

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

ACHIEVEMENT ASSESSMENT IN THE HUMANITIES: AXIOLOGICAL APPROACH

Summary. The author analyzes the peculiarities of the humanitarian subjects from the standpoint of axiological approach. In terms of axiological approach, learning outcomes in the humanities are the system and the hierarchy of universal, national and social values, and this marks the features of humanities content and outcomes of students' cognitive activity. As distinguished from the mainly empirical approaches of the "exact" sciences, the humanities use methods that are primarily analytical, critical or speculative. Content of the humanities is both "axiomatic" (specific facts) and "problem-heuristic" (interpretation of the facts, phenomena), i.e., didactically processed socio-cultural experience, that is required for person's development. Rather often there are no distinct connections between components in the humanities: knowledge exists in the form of thought. In contrast to the "exact" sciences, the humanities deal with ideal objects, their properties cannot be verified experimentally. This leads to the existence of many humanitarian truths, all of them justified by individual's own point of view. The result of cognitive activity of the students who study the humanities is a value-regulatory system of knowledge and skills to carry out evaluation actions to objects, events, processes, ways of life, ideals. This means that students must not only acquire a certain amount of knowledge, but develop their attitudes to certain issues or events as well. Thus, the signs of successful learning are the ability to think, analyze, draw conclusions, synthesize, give examples and apply knowledge to different situations. Having analyzed the peculiarities of test construction and administering them in teaching of the humanitarian subjects, their advantages and disadvantages comparing to other assessment tools, the author concludes that testing should not be the basis, but only one of the methods of educational achievements assessment in teaching of the humanities. Computer-based testing is able to provide a fast, objective, valid and reliable assessment of students' knowledge, especially at the level of knowledge reproduction.

Keywords: axiology, humanitarian subjects, teaching methods, achievement assessment, achievement tests.

Постановка проблеми. Специфікою змісту дисциплін гуманітарного циклу з позицій аксіологічного підходу (І.Б. Котова, А.В. Петровський, В.А. Сластенин, Є.Н. Шиянов) є ціннісно-нормативна система знань, що містить у собі загальнолюдські, національні та соціальні цінності та норми, у процесі інтеріоризації яких складається особистісна ціннісно-нормативна система студентів.

Зміст гуманітарних дисциплін містить в собі матеріал як «аксіоматичного» (конкретні факти), так і «проблемно-евристичного» (інтерпретація фактів, явищ) характеру, тобто дидактично перероблений соціально-культурний досвід, необхідний для розвитку особистісної орієнтації. В гуманітарних дисциплінах досить часто відсутні чітко виражені зв'язки між компонентами змісту: «знання існують у формі думки» (Г.І. Школьник в [4]). На відміну від точних дисциплін, гуманітарні мають справу з ідеальними об'єктами, властивості яких не можна перевірити експери-

ментальним шляхом. Це призводить до існування безлічі гуманітарних істин, кожна з яких цілком виправдана власною позицією людини.

Результатом пізнавальної діяльності студентів з вивчення гуманітарних дисциплін є ціннісно-нормативна система знань, умінь та навичок здійснювати оцінні дії щодо предметів, явищ, процесів, способів життя, ідеалів людини. Це означає, що студент має не просто засвоїти певний обсяг знань, а виробити своє ставлення до тих чи інших проблем чи подій. Ознаками успішності навчання тут є умінь міркувати, аналізувати, робити висновки, узагальнювати, застосовувати знання до різних ситуацій, наводити приклади, докази [7]. Відповідно, постає проблема адекватних методів контролю навчальних досягнень з гуманітарних дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми ефективної реалізації контролю навчальних досягнень стали останнім часом предметом досліджень, у тому числі пере-

вірка навчальних досягнень за допомогою тестів (В.С. Аванесов, І.Є. Булах, О.П. Петрашук та ін.); оцінювання навчальних досягнень (С.М. Калаур, М.В. Карнаухова, Н.В. Чорна та ін.); окремі види і функції контролю (В.М. Бочарнікова, М.Р. Кудаєв та ін.), методика контролю навчальних досягнень у процесі вивчення окремих дисциплін (А.О. Есаулов та ін.).

Поширення інформаційних технологій, перехід до особистісно зорієнтованого навчання обумовлюють необхідність принципіальної зміни підходів до проблеми контролю навчальних досягнень, перегляду його суті і змісту. У сучасних дослідженнях [1; 5; 8] та ін. традиційні методи контролю (заліки та іспити в усній формі, письмові контрольні роботи) критикуються за невідповідність сучасним вимогам до педагогічних вимірювань і наголошується на необхідності впровадження в навчальний процес інноваційних методів контролю, насамперед тестування. При цьому тестовий метод контролю досить часто розглядається як «безальтернативний» [8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У переважній більшості досліджень контроль розглядається лише як засіб виявлення та оцінювання знань, умінь і навичок тих, хто навчається. Виявлення та оцінювання ціннісних орієнтацій студентів в кращому разі ставиться як другорядна мета, а здебільшого така мета не ставиться взагалі. У дослідженнях, присвячених організації контролю навчальних досягнень, не враховуються особливості гуманітарних дисциплін.

Мета статті. Метою даної статті є аналіз особливостей дисциплін гуманітарного циклу з позицій аксіологічного підходу, переваг і недоліків застосування різних методів контролю як інструменту виявлення та оцінювання ціннісних орієнтацій студентів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз педагогічних досліджень (С.І. Архангельський, Ю.К. Бабанський, В.П. Беспалько, В.М. Бочарнікова, В.І. Лозова, О.П. Петрашук, Л.М. Романишина, Н.Ф. Талізїна та ін.) свідчить, що до контролю в навчальному процесі вищої школи висуваються такі основні вимоги:

- забезпечувати об'єктивне, валідне і надійне оцінювання навчальних досягнень;
- сприяти досягненню цілей навчальної дисципліни, враховуючи її специфіку;
- створювати умови для активної навчально-пізнавальної діяльності;
- сприяти розвитку і саморозвитку учнів як суб'єктів пізнавальної і предметної діяльності;
- буди нескладним з точки зору організації і застосування.

Основним недоліком заліків та іспитів в усній формі є їх надмірна суб'єктивність. Різний рівень професійної компетенції викладачів, їх індивідуально-особистісні відмінності, відмінності ситуаційних умов перевірки, неоднозначність критеріїв оцінювання, вплив міжособистісних взаємин викладачів і учнів зумовлюють низьку надійність цього методу контролю. За реальної тривалості усного опитування не забезпечується валідність змісту (бо кілька запитань у білеті й 5-10 додаткових не охоплюють увесь зміст дисципліни). Істотними недоліками цього методу контролю також

є високий рівень психологічних стресів (особливо під час іспитів з високим статусом результатів), неможливість апеляцій, відновлення конфліктних моментів, велике навантаження на викладача, надмірні витрати часу [1; 5].

Письмові контрольні роботи істотно переважають усні методи контролю знань в сенсі об'єктивності. Порівняно легко забезпечується уніфікація умов вимірювання, зростає об'єктивність оцінювання, накопичення і збереження даних, полегшується їх обробка тощо. Але і цей метод контролю, на думку фахівців, також не відповідає критеріям надійності і валідності. Досить порівняти запитання усного і письмового екзаменів, щоб дійти висновку в їх внутрішній тотожності [5].

Разом з тим, сильною стороною як усної, так і письмової форми контролю є простота і доступність, невибагливість до умов проведення.

Як зазначалось вище, ознаками успішності у навчанні гуманітарних дисциплін є уміння міркувати, аналізувати, робити висновки, узагальнювати, застосовувати знання до різних ситуацій, наводити приклади, докази. Очевидно, що досягнення цієї мети можливо виявити лише за допомоги адекватних методів контролю, а саме спілкування викладача й студента в безпосередній (усній контроль) чи опосередкованій (письмовий контроль) формі.

Таким чином, незважаючи на очевидні недоліки усних і письмових методів контролю, при викладанні гуманітарних дисциплін від них (методів) відмовитись неможливо.

Найбільшою перевагою контролю навчальних досягнень з використанням тестів є здатність забезпечити об'єктивність, надійність, валідність і точність педагогічних вимірів. До сильних сторін цього методу також відносять незначні затрати часу на виміри у великих групах студентів, легкість забезпечення тривалого збереження вимірів результатів і автоматизації їх обробки, незначний рівень впливу суб'єктивних факторів під час вимірів [1; 5].

Об'єктивність і надійність перевірки за допомогою тестів досягається зокрема за рахунок обмеження кількості правильних відповідей (насамперед у тестових завданнях закритого типу). Але, на думку фахівців, матеріал гуманітарних дисциплін в силу його специфіки, має дуже обмежену придатність до формалізації [7]. Особливістю гуманітарного знання є саме його творча спрямованість, багатоваріантність не лише відповіді, але й рішення; воно не може бути конкретним, будуватися лише за принципом «так» або «ні». Тому тести у викладанні гуманітарних дисциплін можуть застосовуватися лише у окремих випадках, насамперед з метою перевірки знання матеріалу «аксіоматичного» характеру (термінології, методів, принципів, законів, теорій тощо).

Окрім того, як зарубіжні, так і вітчизняні фахівці приходять до висновку, що застосування «знеособлених» тестових методик призводить до зменшення особистісного значення навчання. Так, академік А.В. Хуторської відзначає: «Вважається, що це добре, якщо ми відокремимо функцію оцінки учнівських результатів від його безпосередніх вчителів та від нього самого. Однак у цьому випадку буде зменшуватись

суб'єктивність контролю, а відповідно, і особистісна значущість самого навчання» [10, с. 159].

Надмірне захоплення тестовими методами перевірки призводить до негативного впливу на навчальний процес. Про це свідчить досвід застосування цього методу в західних країнах, насамперед США. Незважаючи на значні фінансові та інтелектуальні інвестиції у розвиток тестування, практика застосування стандартизованих тестів зазнає в цій країні все більшої критики. Аналізуючи вплив стандартизованих тестів на навчальний процес, американські дослідники відзначають, що застосування тестів надає надмірну вагу механічному запам'ятовуванню і відтворенню навчального матеріалу без розуміння його сутності; перетворює учнів на пасивних осіб, яким потрібно лише розпізнавати правильні відповіді і рішення замість того, щоб самостійно їх віднаходити; примушує викладачів навчати тому матеріалу, знання якого буде тестуватися, замість навчати тому, що насправді важливо [11].

З середини 80-х років у педагогіці США було оголошено, за висловом С.Дж. Пейпа і М. Чошанова, «бій тестам» і ведуться інтенсивні пошуки нових альтернативних форм контролю навчальних досягнень [6]. Фахівці відзначають тенденцію заміни тестових процедур на педагогічне оцінювання, відхід від тих типів вимірювання, в основі яких лежить психометрія та теорія тестів і пошук таких методів, які дозволяють оцінити не тільки правильність одержаної відповіді, але й способи рішення, логіку міркувань, обґрунтованість думок і багато інших навчальних умінь, що неможливо оцінити за допомогою тестових завдань закритого типу.

Дослідження І.Є. Булах показує, що найкращі результати дає поєднання застосування комп'ютерних засобів із тестовою методикою педагогічних вимірювань. Комп'ютерне тестування успішності дає можливість реалізувати основні дидактичні принципи контролю знань: принцип індивідуального характеру перевірки і оцінки знань, принцип системності перевірки і оцінки знань, принцип тематичності, принцип дифе-

ренційованої оцінки успішності навчання, принцип об'єктивності [3].

Використання комп'ютерних технологій дає змогу без суттєвих витрат часу здійснювати регулярний моніторинг успішності студентів і негайно реагувати на їх найменші проблеми, не відкладаючи коригування знань до наступної «роботи над помилками» після чергової контрольної або лабораторної роботи, коли прогалини в знаннях стануть значно серйознішими. Студенти вважають за краще мати справу з машиною, коли йде процес навчання: поки вони допускають помилки, виконують завдання недостатньо швидко і якісно. Але коли студенти добре підготовлені і постає питання про автоматизовану підсумкову перевірку, вони залишаються незадоволеними – їм важливо продемонструвати свої успіхи перед іншими. Тут ми маємо справу з суто психологічним явищем, що відображає соціальну природу людини. Під час підсумкової перевірки оцінка повинна виставлятися викладачем, хоча вона і може ґрунтуватися на даних автоматизованої перевірки [9].

Висновки і пропозиції. Таким чином, тестування, а особливо комп'ютерне тестування здатне забезпечити швидке, об'єктивне, валідне і надійне оцінювання знань студентів, насамперед на рівні відтворення знань. Разом з тим, застосування перевірки з використанням тестів суперечить особистісно-орієнтованій, розвитковій спрямованості гуманітарних дисциплін, не сприяє досягненню навчальних цілей у повному обсязі, потребує значних витрат часу і зусиль на організацію і застосування. Тому тестування, на наш погляд, має бути не основою, а лише одним із методів контролю навчальних досягнень з гуманітарних дисциплін. Разом з тестами мають використовуватися інші форми і методи, зокрема усний і письмовий контроль.

Перспективним напрямом подальших розвідок є пошук таких методів контролю, що, забезпечуючи виявлення та оцінювання ціннісних орієнтацій студентів, сприяють активізації їх пізнавальної і творчої діяльності, інтелектуальному розвитку.

Список літератури:

1. Аванесов В.С. Методологические и теоретические основы тестового педагогического контроля : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Санкт-Петербург, 1994. 339 с.
2. Бочарнікова В.М. Стимулююча функція контролю знань, умінь і навичок студентів вищої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Черкаси, 1999. 208 с.
3. Булах І.Є. Теорія і методика комп'ютерного тестування успішності навчання : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 1995. 430 с.
4. Григорьева Н.А. Социокультурная идентификация личности в условиях современного гуманитарного образования. *Инновации и образование* : сб. материалов конф. Санкт-Петербург, 2003. С. 301–304.
5. Корсак К. Про якість інструментарію оцінювання: співбесіди, іспити, тести. *Директор школи. Україна*. 2001. № 5. С. 84–94.
6. Пейп С.Дж., Чошанов М. Учебные портфолио – новая форма контроля и оценки достижений учащихся. *Технологии развития критического мышления через чтение и письмо: дебаты. Портфолио*. 2002. Вып. 2. С. 81–87.
7. Рыбка Д.П. Проблемы использования инновационных образовательных технологий в области гуманитарного знания. *Адукаційныя і выхаваўчыя асяроддзі і практыкі / У.К. Слабін (ред)*. Віцебск, 2005. С.121–124.
8. Паращенко Л.І., Леонський В.Д., Леонська Г.І. Тестові технології у навчальному закладі. Київ : ТОВ «Майстерня книги», 2006. 217 с.
9. Ухань П.С. Контроль знань, умінь і навичок учнів на уроках інформатики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2001. 16 с.
10. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. Москва : ВЛАДОС–ПРЕСС, 2005. 383 с.
11. Hart D. Authentic assessment. Melno Park, California, 1994. 120 p.

References:

1. Avanesov, V.S. (1994). *Metodologicheskie i teoreticheskie osnovy testovogo pedagogicheskogo kontrolja* [Methodological and theoretical principles of educational testing] (PhD Thesis). Sankt-Peterburg.
2. Bocharnikova, V.M. (1999). *Stymuliuucha funktsiia kontroliu znan, umin i navychok studentiv vyshchoi shkoly* [The stimulating function of testing of the knowledge and skills of higher school students] (PhD Thesis). Cherkasy.
3. Bulakh, I.Y. (1995). *Teoriia i metodyka komp'yuternoho testuvannia uspishnosti navchannia* [Theory and methodology of computer testing of educational achievements] (PhD Thesis). Kyiv.
4. Grigoreva, N.A. (2003). Sotsiokul'turnaya identyfikatsiya lichnosti v usloviyakh sovremennogo gumanitarnogo obrazovaniya [Sociocultural identity in the context of modern humanitarian education]. Proceedings of the *Innovacii i obrazovanie (Russia, Sankt-Peterburg, 2003)*. SPb., pp. 301–304.
5. Korsak, K. (2001). Pro yakist instrumentarii otsiniuvannia: spivbesidy, ispyty, testy [On the quality of assessment tools: interviews, exams, tests] *Dyrektor shkoly. Ukraina*, no. 5, pp. 84–89.
6. Pape, S.G., Choshanov, M. (2002). Uchebnye portfolio – novaya forma kontrolya i otsenki dostizheniy uchashchikhsya [Educational portfolios as a new form of monitoring and evaluation of student achievements]. *Tekhnologi razvitiya kriticheskogo myshleniya cherez chtenie i pis'mo: debaty. Portfolio*, vol. 2, pp. 81–87.
7. Rybka, D.P. (2005). Problemy ispol'zovaniya innovatsionnykh obrazovatel'nykh tekhnologiy v oblasti gumanitarnogo znaniya [Problems of using innovative educational technologies in the field of humanitarian knowledge]. *Adukatsyynyya i vykhavaychyya asyaroddzi i praktyki* [Educational and educational environments and practices]. Vicebsk, pp. 121–124.
8. Parashchenko, L.I., Leonskyi, V.D., Leonska, H.I. (2006). *Testovi tekhnolohii u navchalnomu zakladi* [Testing technologies in an educational institution]. Kyiv: TOV "Maisternia knyhy". (in Ukrainian)
9. Ukhan, P.S. (2001). *Kontrol znan, vmin i navychok uchniv na urokakh informatyky* [Assessment of students' knowledge, skills and competences in computer science lessons]. (PhD Thesis). Kyiv.
10. Khutorskoy, A.V. (2005). *Metodika lichnostno-orientirovannogo obucheniya* [Methodology of personality-oriented teaching]. Moscow: VLADOS-PRESS. (in Russian)
11. Hart, D. (1994). *Authentic assessment*. Melno Park: California, 120 p.